

АНОТАЦІЯ

Мандич Т. М. Лексико-семантична вербалізація концептосфери СПОРТ у сучасному українському медійному просторі – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 035 Філологія (03 Гуманітарні науки). – Херсонський державний університет МОН України, Івано-Франківськ, 2023.

Дисертацію присвячено мовним особливостям українського спортивного медійного простору незалежної України. Увагу сфокусовано на семантичних зрушеннях, що мають місце у спортивних коментарях телевізійних, онлайн-ових і текстових трансляцій. Актуальність теми пов'язана з тим, що спортивний медійний простір є одним із найпопулярніших серед багатомільйонної аудиторії споживачів інформації, а мовлення спортивних журналістів, зокрема коментаторів, – динамічне й таке, що віддзеркалює як традиційні елементи, так і особливості сприйняття сучасних реалій, представлених на мовному рівні вживанням засобів вторинної номінації, що творять нові смисли, і фразеологізмів, що репрезентують досвід народу.

Ілюстративну базу склали 685 трансляцій із 21.06.1992 р. до 22.04.2023 р., проведених такими медіаресурсами, як 1+1, 2+2, Інтер, Наживо, СТБ, ТЕТ, ТРК «Україна», ТК «Футбол», ТК «Футбол 1», ТК «Футбол 2», УНІАН, УТ1, Перший національний, UA:Перший, Федерація баскетболу України, FC Metalist 1925 Kharkiv, football24.ua, Football Hub, HEL TV, Kremen TV, MEGOGO, MEGOGO Гонг, MEGOGO Футбол 1, MEGOGO Футбол 2, MEGOGO Футбол 3, rbc.ua, Smotrisport.tv, UA:Суми, ua-football.com, ukrinform.ua, XSPORT. Ураховуючи, що середня тривалість спортивної трансляції становить 90 хвилин, проаналізовано мовний супровід близько 1027 годин ефірного часу.

Наукова новизна полягає у зборі ілюстративного матеріалу, фіксуванні вербалізаторів концептосфери СПОРТ, їх систематизації та аналізі причин і наслідків зміни семантики. Під час виконання дисертаційного дослідження видано апробаційний «Словник коментаторського мовлення» (Мандич, 2020), у якому вміщено 1000 одиниць, серед яких 83,6% склали метафори, 7,5% – фразеологізми, 4% – перифрази, 2,4% – порівняння і 2,1% – персоніфікації. Ця пропорція відбиває загальну тенденційність щодо вживання засобів вторинної номінації впродовж транслявання спортивного змагання. Указаний словник містить відповідні розділи, присвячені кожному різновиду вербалізаторів, алфавітний покажчик та повний перелік проаналізованих на момент 2020 р. трансляцій, частина з яких ілюструє приклади у виданні. Мовний матеріал зібрано переважно з аудіовізуальних носіїв інформації (телевізійні та онлайнві трансляції – 91,4%), тому важливим є факт виявлення вербалізаторів концептосфери СПОРТ у потоці усного прямоєфірного мовлення та їх фіксування, що дозволить надалі проводити діахронні дослідження, порівнюючи мовлення спортивних журналістів на різних часових відтинках. В українському мовознавстві наявні лише аспектні дослідження спортивних коментарів, тому запропонований комплексний аналіз лексико-семантичних особливостей обраного жанру зможе поповнити мовознавчу науку новими відомостями.

У першому розділі запропоновано систематизацію наукових розвідок, присвячених осмисленню змісту понять і суджень про спорт як концептосферу, яка має у своїй структурі концепти окремих видів спорту. Відповідно до проаналізованого ілюстративного матеріалу говоримо про атлетичні види (концепти важкої атлетики і легкої атлетики), бойові мистецтва (концепти боксу, боротьби, дзюдо, карате, хортингу, ММА), видів зі зброєю (концепти кульової стрільби, стрільби з лука, фехтування), водні види (концепти веслування, плавання, синхронного плавання, стрибків у воду), гімнастичні види (концепти спортивної гімнастики та художньої гімнастики), ігрові індивідуальні види

(концепти бадмінтону, настільного тенісу, тенісу), ігрові командні види (концепти баскетболу, волейболу, водного поло, гандболу, футболу, хокею), інтелектуальні види (шахи) і швидкісні види (концепти біатлону, велоспорту). Простежено, що зазначені концепти мають різну спроможність до образної вербалізації через характер змагання та специфіку трансляції.

Окрему увагу звернено на усний коментар, що має місце в телевізійному та онлайн-мовному ефірі, і письмовий коментар, що становить основу текстової трансляції на сторінках вебсайтів. Встановлено, що технічні особливості трансляції, її структура, змістове наповнення та мовне оформлення зазначених різновидів коментаря мають відмінності, що відбито на кількісному та якісному складах вербалізаторів концептосфери СПОРТ. Характеристику чинників, що впливають на якість медіаконтенту та мовлення коментаторів, доповнено оглядом жанрових вимог до коментаря, зокрема спортивного, та особливостей розвитку спортивної журналістики в Україні періоду останніх десятиліть.

Асоціативне осмислення спортивних подій, що робить спортивний коментар образним, можливе завдяки взаємодії концептів-донорів і концепту-цілі. Через активне перенесення на спорт ознак різних за змістом концептів виявлено, що найпродуктивнішим засобом вербалізації концептосфери СПОРТ є метафори, які за семантичним принципом пропонуємо класифікувати на антропоморфні, артефактні, соціоморфні, природоморфні та синестезійні. Меншою мірою в коментаторському мовленні виявлено метонімії, перифрази, порівняння та фразеологізми. Загалом зафіксовано та проаналізовано 1211 вербалізаторів (100%) концептосфери СПОРТ.

Другий розділ присвячено метафоричній вербалізації концептосфери СПОРТ. Спираючись на лексичне значення, що покладено в основу метафоричного перенесення, виокремлено низку метафоричних моделей, серед яких: 1 антропоморфна модель (**спорт – людина**), 4 артефактні моделі (**спорт – будівництво, спорт – техніка, спорт – транспорт, спорт – предмет**),

15 соціоморфних моделей (спорт – війна, спорт – економіка, спорт – змагання, спорт – історія, спорт – кримінал, спорт – кулінарія, спорт – мистецтво, спорт – надзвичайні ситуації, спорт – освіта, спорт – побут, спорт – політика, спорт – професії, спорт – релігія, спорт – розваги, спорт – соціум), 9 природоморфних моделей (спорт – клімат, спорт – комахи, спорт – космос, спорт – природні об'єкти, спорт – птахи, спорт – рослини, спорт – тварини, спорт – фізика, спорт – хімія), синестезійні моделі не виокремлюємо (окреслено лише тематичні вектори, що можуть стати основою потенційних моделей). У низці багатокomпонентних метафоричних моделей запропоновано розглядати фрейми та слоти.

У дисертації подано 1008 метафор (83,23 %), серед яких 273 (27,1 %) – антропоморфні, 124 (12,3 %) – артефактні, 496 (49,2 %) – соціоморфні, 91 (9,02 %) – природоморфні, 24 (2,38 %) – синестезійні. Якщо для артефактних із меншою кількістю моделей характерний більший обсяг вербалізаторів, що підпадають під тематику виокремлених моделей, природоморфним властива варіантність лексем, які за своїм значенням формують низку малокомплектних метафоричних моделей. Антропоморфні та соціоморфні метафори, як за кількістю моделей, так і за статистикою продуктивності, послідовно займають друге та перше місце відповідно.

У третьому розділі увагу сфокусовано на інших засобах вторинної номінації, що вербалізують концептосферу СПОРТ, – метоніміях, перифразах, порівняннях і фразеологізмах. Простежено, що кожний із зазначених інструментів вербалізації кількісно поступається продуктивним метафорам, однак теж спрямований на асоціативне переосмислення, проведення паралелей між спортивною і позаспортивною реалією, створення образності, пошук додаткових смислових акцентів.

Виявлено, що метонімії та перифрази, попри відмінності у структурі та механізмі утворення, виконують у спортивному коментарі подібну функцію –

дають об'єкту вербалізації другу назву, що урізноманітнює коментар і дозволяє уникати повторів. Зафіксовано випадки вживання цих засобів переважно для перейменування спортсменів, команд, інших учасників змагання, інвентарю, локацій, окремих епізодів змагання і видів спорту. Установлено, що типовими параметрами для виявлення схожості під час метонімічного перенесення або творення другої назви слугують кольори, клубна символіка, географічна належність, національні ознаки, форма, матеріал чи функціональна подібність. Під час виконання дослідження проаналізовано 36 (2,92 %) метонімії і 37 (3,1 %) перифразів.

Нечисленну кількість порівнянь, якими послуговуються спортивні коментатори, розглянуто за семантикою ключового слова, подібно до метафор. Установлено, що досить активно використовують лексеми на позначення птахів, плазунів, ссавців, риб, рослин і природних об'єктів, дещо рідше спортивні реалії порівнюють із артефактами, зокрема предметами та транспортними засобами, із кулінарними поняттями. Інколи спільні ознаки знаходять в амплуа та функціях різних професій. Особливу увагу звернено на багатоконпонентні порівняльні конструкції, що, демонструючи розгорнуту думку коментатора, протягом обмеженого часу будують складні образи. Загалом у спортивних коментарях зафіксовано 43 (3,55 %) порівняння.

Також під час дослідження виявлено 87 (7,2 %) фразеологічних одиниць, що, крім створення образності, транслюють досвід народу, чим змістовно насичують коментар і додають йому національного колориту. З'ясовано, що фразеологізми доречно вживати для оцінювання епізодів, які репрезентують боротьбу із різними її фазами, етапи змагання, небезпечні ситуації, переможні результати, характеристику спортсменів, якісну характеристику дій або змагання загалом. Звернено увагу на окремі випадки, що фіксують коментаторський вплив на зміну структури та значення фразеологізмів, на взаємодію таких одиниць із іншими засобами вторинної номінації в реченні.

Перспективою визначено подальше спостереження за мовленням спортивних журналістів із метою виявлення й аналізу нових вербалізаторів концептосфери СПОРТ, що віддзеркалюватимуть особливості мовомислення та свідчитимуть про зміни на лексичному рівні мовної системи, що формуватимуться в сучасному спортивному медійному просторі.

Ключові слова: вербалізація, засіб вторинної номінації, концепт, концептосфера, лексика, метафора, метафорична модель, метонімія, мова ЗМІ, перифраз, порівняння, семантика, спортивний коментар, фразеологізм

ABSTRACT

Mandych T. Lexical and semantic verbalization of the conceptsphere SPORT in modern Ukrainian media space – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Dissertation for obtaining the scientific degree of Doctor of Philosophy with specialty 035 Philology (03 Humanitarian sciences). – Kherson State University of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Ivano-Frankivsk, 2023.

The dissertation is dedicated to the specific features of Ukrainian sports media space for the period of independent Ukraine. Attention has been focused on semantic shifts, which are found in the sports comments of TV, online and text broadcasts. The topicality of our theme is connected with the fact that sports media space is one of the most popular among the audience of millions consumers of information, and sports journalists' speech, commentators' in particular, is dynamic and reflects both traditional elements and peculiarities of perception of modern realities, which are presented on the language level using the means of secondary nomination, which create new meanings, and phraseological units, which represent folk experience, etc.

The illustrative base has been made up of 685 broadcasts from 21/06/1992 to 22/04/2023, which were realized by such media resources, as 1+1, 2+2, Inter, Live, STB, TET, TRC "Ukraine", TC "Football", TC "Football 1", TC "Football 2", UNIAN,

UT1 / First national / UA: First, Basketball Federation of Ukraine, FC Metalist 1925 Kharkiv, football24.ua, Football Hub, HEL TV, Kremen TV, MEGOGO, MEGOGO Ring, MEGOGO Football 1, MEGOGO Football 2, MEGOGO Football 3, rbc.ua, Smotrisport.tv, UA:Sumy, ua-football.com, ukrinform.ua, XSPORT. Considering that average duration of sports broadcast is 90 minutes, about 1027 hours of air time has been analyzed.

The scientific novelty consists of collecting illustrative materials, fixating verbalizers of the conceptosphere SPORT, their systematizing and analyzing the reasons and consequences of the shift in semantics. In the course of the research the approbation “Dictionary of commentators’ speech” (Mandych, 2020) has been published, which contains 1000 units including 83,6% metaphors, 7,5% phraseological units, 4% paraphrases, 2,4% comparisons, 2,1% personifications. This proportion illustrates the general tendency concerning using the means of secondary nomination during broadcasting a sports competition. The above mentioned dictionary has certain sections, which are dedicated to each variety of verbalizers, as well as the alphabetical index and the complete list of broadcasts, which were analyzed in 2020, part of which is illustrating the examples in the publication. The language material, which was collected from the audiovisual media (TV and online broadcasts are 91,4%), thus, the fact of detecting and capturing the verbalizers of the conceptosphere SPORT in the stream of oral live speech is important, that will allow to do diachronics researches in the future, comparing sports journalists’ speech at different time intervals. In Ukrainian linguistics there are only aspect studies of sports comments, thus, the proposed complex analysis of the lexical and semantic specific features of the chosen genre will be able to supplement linguistics with new information.

In the first chapter the systematization of scientific research devoted to the understanding of the content of concepts and judgments about sports as a conceptosphere, which has in its structure concepts for the designation of certain types of sports, is proposed. According to the analyzed illustrative materials we may speak

about athletic sports (concepts of weightlifting and athletics), martial arts (concepts of boxing, wrestling, judo, grappling, horting, MMA), sports with weapons (concepts of shooting, archery, fencing), water sports (concepts of rowing, swimming, synchronized swimming, diving), gymnastic sports (concepts of gymnastics and rhythmic gymnastics), individual sports (concepts of badminton, table tennis, tennis), team sports (concepts of basketball, volleyball, water polo, handball, rugby, football, hockey), intellectual sport (chess) and speed sports (concepts of biathlon, cycling). It has been deduced that the above mentioned concepts have different capacity for figurative verbalization due to the nature and specificity of the broadcast.

Special attention has been drawn to oral commenting, which is found in TV and online broadcast, and to written commenting, which is the base of text broadcasting on different websites. It has been established that technical features of broadcast, their structure, content and language design of the above mentioned varieties of commentary have differences, which are reflected on a quantitative and qualitative composition of the verbalizers of the conceptosphere SPORT. Characteristics of factors, which affect the quality of media content and commentators' speech, has been added with the overview of the genre requirements for the commentary, sports in particular, and the specific features of the development of sports journalism in Ukraine during the last decades.

Associative understanding sports events, which makes the sports commentary imaginative, is possible through the interaction of concepts-donors and the concept-goal. It has been discovered that through active transfer of signs of different by their contents concepts to sport the most productive means for verbalization of the conceptosphere SPORT is metaphors, which we propose to categorize into anthropomorphic, artifactual, sociomorphic, naturemorphic and synaesthetic according to the semantic principle. The metonymies, paraphrases, comparisons and phraseological units have been found in commentator speech to a lesser extent.

The second chapter is dedicated to metaphorical verbalization of the

conceptosphere SPORT. Based on lexical meaning, which makes the ground for metaphorical transference, the number of metaphorical models have been singled out including: 1 model of the anthropomorphic type (**sport – man**), 4 models of the artifact type (**sport – construction, sport – technology, sport – transport, sport – object**), 15 models of the sociomorphic type (**sport – war, sport – economy, sport – competition, sport – history, sport – crime, sport – cooking, sport – art, sport – emergencies, sport – education, sport – everyday life, sport – politics, sport – professions, sport – religion, sport – entertainment, sport – society**), 9 models of the naturemorphic type (**sport – climate, sport – insects, sport – space, sport – objects of nature, sport – birds, sport – plants, sport – animals, sport – physics, sport – chemistry**), 0 models of the synaesthetic type (only thematic vectors, which will be a base for potential models, have been outlined). It was proposed to consider frames and slots in the number of metaphorical models.

The dissertation presents 1008 units (83,23 %) including 273 (27,1 %) of the anthropomorphic type, 124 (12,3 %) of the artifact type, 496 (49,2 %) of the sociomorphic type, 91 (9,02 %) of the naturemorphic type, 24 (2,38 %) of the synaesthetic type. If for the artifact type with the smaller amount of models is typical the greater volume of the verbalizers, which fall under the theme of the selected models, then variability of the tokens, which are forming the number of the small metaphorical models, is more typical for the naturemorphic type. The anthropomorphic and sociomorphic metaphors both in the number of models and in performance statistics, consistently occupy the second and first places, respectively.

The third chapter is focused on the other means of secondary nomination, which verbalize the conceptosphere SPORT. They are metonymies, paraphrases, comparisons and phraseological units. It has been deduced that each from the specified instruments of verbalization quantitatively yields to productive metaphors, but also is directed to associative understanding, drawing parallels between sports and non-sports notions, creating imagery, searching for additional semantic accents.

It has been discovered that metonymies and paraphrases, despite differences in the structure and the mechanism of formation, perform a similar function in sports commentary – they give the object of verbalization the second name, which diversifies the commentary and avoids repetition. The cases of using this means have been fixed mainly for renaming sportsmen, teams, other participants of a competition, inventory, locations, individual episodes of the competition and types of sports. It has been established that typical parameters for identifying similarities during metonymic transfer or creating second name are colors, club symbols, geographical affiliation, national features, form, material or functional similarity. In the course of our research 36 (2,92 %) metonymies and 37 (3,1 %) paraphrases have been discovered.

Countless comparisons, which commentators use, have been considered through the keyword semantics, similar to metaphors. It has been found out that words, which name birds, reptiles, mammals, fish, plants and natural objects, are used actively enough, less often sports realities are compared with artifacts including objects and transport, culinary notions. Sometimes common features are found in roles and functions of different professions. Special attention has been paid to multi-component comparative designs, which, demonstrating the expanded opinion of the commentator, create complex images during limited time. In general in sports commentaries 43 (3,55 %) of comparisons has been fixed.

Also in the course of our research 87 (7,2 %) of phraseological units has been discovered, which, except creating imagery, transfer folk experience and in that way meaningfully saturating the commentary and adding a national flavor to it. It has been found out that phraseology is appropriate to be used for evaluating episodes that show a struggle with its various phases, competition stage, dangerous situations, victorious results, characteristics of athletes, a qualitative characteristic of actions or the competition in general. Attention has been paid to individual cases, which fix the commentator`s influence on changing the structure or meaning of phraseological units, on the interaction of such units with other means of secondary nomination in a

sentence.

The future observation of the speech of sports journalists is defined as the perspective for the further research in order to identify and analyze new verbalizers of the conceptosphere SPORT, that will reflect the peculiarities of language thinking and will testify to changes at the lexical level of the language system, that will be formed in the modern sports media space.

Key words: verbalization, means of secondary nomination, concept, conceptosphere, vocabulary, metaphor, metaphor model, metonymies, language of media, paraphrases, comparisons, semantics, sports commentary, phraseological units.

**Статті, опубліковані у фахових виданнях України,
що входять до категорії Б**

1. Мандич Т. Мілітарна метафора у спортивному медіадискурсі. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І.Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. 2020. Том 31 (70). № 3. С.27–32. <https://doi.org/10.32838/2663-6069/2020.3-1/06>
2. Мандич Т. Метафорична вербалізація концепту БАСКЕТБОЛ. *Південний архів (філологічні науки)*. 2021. № 86. С.17–21. <https://doi.org/10.32999/ksu2663-2691/2021-86-2>
3. Мандич Т. Концептосфера СПОРТ як спосіб структурування інформації у спортивному медійному просторі. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Випуск 22. Том 1. С.52–58. <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.22.1.9>
4. Мандич Т. Спортивний коментар як складова українськомовного спортивного дискурсу. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2022. Вип 55. Том 2. С.136–141. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/55-2-21>

**Статті, опубліковані у виданнях,
що входять до міжнародних наукометричних баз**

5. Мандич Т. Метафорична репрезентація біатлону у спортивному коментарі. *Молодий вчений*. 2018. №2 (54). С.588–591 (*Index Copernicus*)

Словник

6. Мандич Т. Словник коментаторського мовлення: 1000 слів. Херсон: Вид-во Херсонського державного університету. 2020. 112 с.

Розділ колективної монографії (у співавторстві)

7. Карабута О., Мандич Т. Зоологічна лексика в українському спортивному дискурсі. *Innovative pathway for the development of modern philological sciences in Ukraine and EU countries : Collective monograph*. Vol. 1. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2021. С.221–240.

**Публікації в інших виданнях України,
що відображають результати дослідження**

8. Мандич Т. Метафорична репрезентація водного поло в мовленні спортивного коментатора. *Філологічна освіта: компетентнісна парадигма: матеріали Міжнародної науково-практичної заочної інтернет-конференції (15 листопада 2019 р.)*. Миколаїв: МНУ імені В. О. Сухомлинського, 2019. С.108–109.

9. Мандич Т. Метафора у коментуванні баскетбольних матчів. «*Citius, Altius, Fortius!:* феномен спорту в літературі та культурі» [зб.наук.матеріалів конференції (Бердянськ, 24-25 вересня 2020 р.)] / [гол.ред.О.П.Новик]. Бердянськ: БДПУ, 2020. С.100–102.

10. Мандич Т. М. Функціонування фразеологізмів у спортивних коментарях футбольних матчів. *Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури: збірник матеріалів VII Всеукраїнської онлайн-конференції (м. Житомир, 1–6 лютого 2022 р.)* / за ред. Н. С. Щерби. Житомир: Видавництво ЖДУ ім. Івана Франка, 2022. С. 83–87.

11. Мандич Т. Актуалізація мілітарних засобів вторинної номінації у спортивному медіапросторі. *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Пріоритетні напрями філологічних, лінгводидактичних і соціальнокомунікаційних досліджень» (1–2 грудня 2022 року)* [редактори-упорядники С.Климович, В. Олексенко]. Херсон, 2022. С.44–47.

**Публікації в інших закордонних виданнях,
що відображають результати дослідження**

12. Мандич Т. Метафора як засіб національної ідентифікації у спортивних коментарях. *Proceedings of the III International scientific and practical conference «Scientific research priorities: theoretical and practical value», 27th-30th of November 2018*, Wyższa Szkoła Biznesu – National-Louis University, Nowy Sącz, Poland. С.137–138.